

Magyarok az Adria partján

Ki gondolná, hogy a Trianon előtti Magyarországon létezett egykor olyan város, ahol egy horvát nyelvű hetilap mellett, két magyar és négy olasz nyelvű napilap is megjelent? Az utcátáblák olaszul igazították útba a járókelőket (viale Francesco Deák, via Lodovico Kossuth, illetve riva Szapáry), a külterületek neve (Podberg, Drenova, Pulac) viszont összetéveszthetetlenül horvát volt, ugyanakkor belvárosában magyar elemi iskola és gimnázium is működött. Hosszan lehetne sorolni még e (magyar kormányzó által irányított) város, mai szóhasználatával élve: multikulturális jellegének példáit. Azt az irigylésre méltó sokszínűséget, melyet akkori lakói mindennapi valóságként élhettek meg.

A város neve *Fiume*, vagy ahogy ma nevezik, *Rijeka*. (Előbbi olaszul, utóbbi horvátul jelenti azt, hogy folyó.) 1868-1918 között ez az Adria-parti kikötő, mint a magyar szent koronához csatolt külön test (*separatum sacrae regni coronae adnexum corpus*) közigazgatásilag közvetlenül az anyaországhoz tartozott. A többségében olasz, s valamivel kisebb arányban horvát nyelvű várost a dualizmus fél évszázada alatt virágzó magyar élet is jellemezte. Az elmúlt öt évtizedben fájdalmasan csekély számban születtek tanulmányok s könyvek erről a különös és különleges településről. Sem Fiuméről (melyet egykor, a nemzeti nagyság tudatában az Adria gyöngyének és a magyar korona ékkövének is neveztek) sem az ide települt magyarságról. Arról, hogy a megszokott alföldi rónaságot, vagy a dunántúli dombvidéket elhagyva, hogyan teltek mindennapjaik az egzotikus délszaki növényzet, a pálmafák árnyékában, a mélykék tenger

partján, ahol a hideg telet csak hírből ismerik. Honfitársaink nem voltak kevesen. Az utolsó békeévek idején (1914-ig) az ötvenezres városban huszonötezer olasz, tizenháromezer horvát és hatezer egyéb nemzetiségű mellett több mint hat és félezer magyar is élt. Közigazgatási vezetők és beosztottaik, tisztviselők, pedagógusok, MÁV-alkalmazottak, tengerhajózási szakemberek (!), újságírók, orvosok, de gyári munkások és családtagjaik is új otthonukká választották Fiumét. Magyar egyleteket alapítottak, a kávéházakban magyar újságokat olvastak, gyermekeiket pedig helybeli magyar iskolákba jártatták. Az ígéretes fejlődésnek az I. világháború elvesztésével egy csapásra vége szakadt. A magyar fennhatóság alatt gyarapodó kikötővárosra az összeomlástól, 1918 végétől zavaros idők köszöntöttek. Először horvát, majd olasz csapatok foglalták el. Elkezdődött a magyarok exodusa, visszatérése az anyaországba. Az 1945-ig Olaszországhoz tartozó, fejlődésében megtorpant település, a II. világháború után Jugoszláviához került. A maradék (az egykorihoz képest töredéknyi (fiumei/rijekai) magyarság újabb veszteségeket szenvedett. Létszámukat csak a hetvenes-nyolcvanas évek vajdasági betelepülése növelte meg. Arra azonban, hogy mint egykoron, ismét egyesületet alapítsanak, a kilencvenes évek közepéig (Horvátország megalakulásáig) kellett várni.

Egyesület a tenger melléken

A fiumei (rijekai) székhelyű *Horvátországi Magyarok Demokratikus Tenger melléki-Fennsíki Egyesülete* ez év januárjában ünnepelte fennállásának ötödik évfordulóját. Dr. Róth Sándor elnökkel a Fiuméhez közeli Krk (a Magyar Balázs, Mátyás király hadvezére által 1480-ban megostromolt egykori *Veglia*) szigeti nyaralójában beszélgetünk. Nem kis büszkeséggel mondja: a fél évtizedes jubileum alkalmából, magyarországi művészek közreműködésével szép előadást ajándékoztak az egész városnak.

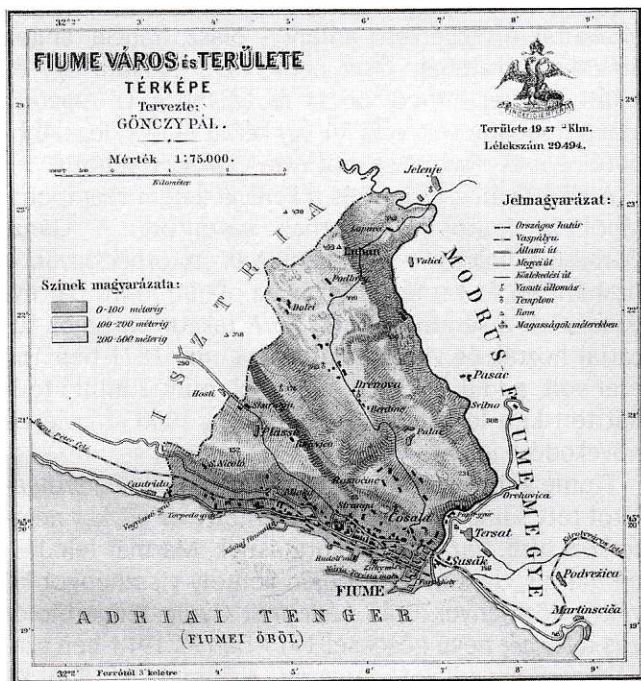
– Mostanság már az itteni magyarság szabadon megülheti nemcsak horvát, hanem a magyar állami ünnepeket is – folytatja az elnök. – Nagy eredménynek tartjuk azt is, hogy a jelenleg hozzávetőlegesen 250 tagú egyesületünk irodája Rijeka olyan központi helyen található, ahol már semmi akadálya sincs a komoly működésnek – teszi még hozzá.

– Igaz ennek a helynek *Jellasicus* tér a neve...

– Ma valóban így hívják. A történelem ironiája, hogy 1990 előtt még Belgrád térnek nevezték.

– Milyen programokkal várják az irodához tartozó három helyiségben a tagságot?

– Egyebek mellett magyar újságokkal és mind jobban gyarapodó könyvtárral. Azt tapasztaljuk, hogy az évtizedek óta itt élő, s a beolvadás folyamatával is

szembenező magyarságra jól tudunk hatni a könyvekkel. Magyar nyelvtanfolyamokat is tartunk a különböző korosztályú és tudásszintű jelentkezőknek. Az egyik helyiségben szépen felszerelt óvoda is működik, egyelőre időszakosan. Amíg a felnőttek a nagy teremben összejöveteleiket tartják, addig a kisgyermek a szalmukra kialakított szobában játszhatnak.

– Mekkora lehet a rijekai magyarság lélekszáma?

– Az 1990-es népszámlálás alkalmával a kétszáz ezer lakosú Rijekában és közvetlen környékén 1200-an vallották magukat magyarnak. Úgy gondoljuk – például a nevek alapján –, hogy legalább kétszer ennyien lehetünk, s akkor még nem is beszéltünk a vegyes házasságokról, ahol adott esetben a nevek is elvesznek. Ma már erre is odafigyelünk.

– A több mint ezer, magát magyarnak valló az utóbbi évtizedekben költözött a kikötővárosba, vagy akadnak köztük olyanok is, akiknek ősei még a dualizmusban, a magyar Fiume idején érkeztek ide?

– Biztos, hogy akadnak ilyenek is, de túlnyomó többségük vagy a horvát Baranyából, vagy a vajdaságból érkezett az elmúlt néhány évtizedben. Én is szabodkai születésű vagyok.

– A helyi horvát közegben, illetve a város vezetésében mennyire ismert és elismert a magyarság, mint szervezett kisebbség?

– Rijekában tizenegy bejelentett kisebbség él és működik. Valamennyivel nagyon jó a kapcsolattunk, csakúgy, mint a város vezetésével. Amennyiben rangsorolni kell, akkor úgy vélem, hogy mi magyarok, rögtön a legjelentősebb kisebbség után következünk, mind az aktivitást, mind az általános megítélést tekintve. Köszönhető ez annak, hogy valóban komolyan dolgozunk, s olyan programokat szervezünk, melyek (aktualitásuk révén) számíthatnak a városi önkormányzat, legalábbis részleges anyagi támogatására. Minden komolyabb, a kisebbségeket is érintő (akár megyei, akár városi) rendezvényre okvetlenül kapunk meghívást, s erre nagyon büszkék vagyunk.

– Az előbb utalt rá, hogy a város bizonyos támogatást is nyújt a magyar kisebbségnek...

– Igen, az aktivitástól függően. A támogatás programokon keresztül valósul meg. Afféle fejkvóta, mint Magyarországon sajnos nálunk nincs: ha lenne, az nagyon megkönnyítené a munkánkat. A helyiségbérlet, a villany- és telefonszámlák fedezetét jórészt magunknak, saját zsebünkéből kell előteremteni.

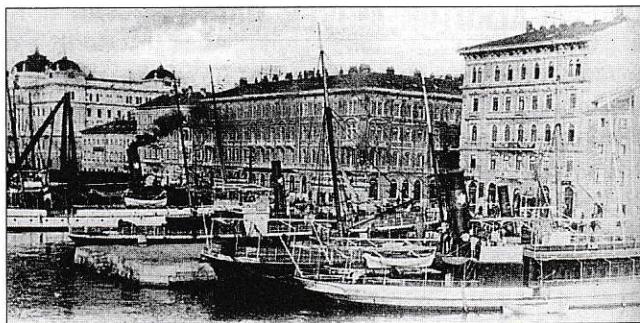
– Rijeka magyarsága mennyire tartja számon, hogy lakóhelye az egykori (honfitársai irányításával kiépített) Fiume, s a döntően horvát közegben mennyire él lokálpatriotizmusuk?

– A megyében és a városban egyaránt nagyon erős a szűkebb haza szeretete. Joggal dicsekedhetünk olyan létesítményekkel, mint például a kikötői rakpart, a vasútállomás, a kormányzói palota és a színház. A legnemesebb, legszebb épületek, mind a magyar időszakhoz

köthetők: elődeink ezeket egyetlen ablak betörése nélkül adták át az új tulajdonosoknak. A közös múlt emlékeit a város és annak vezetése, a társadalmi élet megannyi szereplője is kellőképpen becsüli is.

A Magyar múlt Atlantisza

Az egykori Fiume – s a mai is – ezer szállal kötődik a magyar történelemhez. A közel húsz négyzetkilométer területű város a dualizmusban – különleges jogállása mellett – a magyar törvényhatóságok közé tartozott, s egy választókerületet alkotott. Hivatalos nyelve – s ez még a másság mindennapiságának Magyarországon is unikumnak számított – az olasz volt. Am a Hauszmann Alajos (nevét ma tér őrzi Rijekában) tervezte kormányzósági palotában természetesen magyar kormányzók őrkdtek az anyaország érdekei védelmében. Szinte kivétel nélkül színes egyéniségek voltak, jól illettek az ugyancsak színes városhoz. Közéjük tartozott mások mellett a szabadságharcban egyszerű honvédként harcoló gróf Szapáry Géza, a tengerkutatás jeles támogatója; a Távols-Keletet bebarangoló, Japánról könyvet író

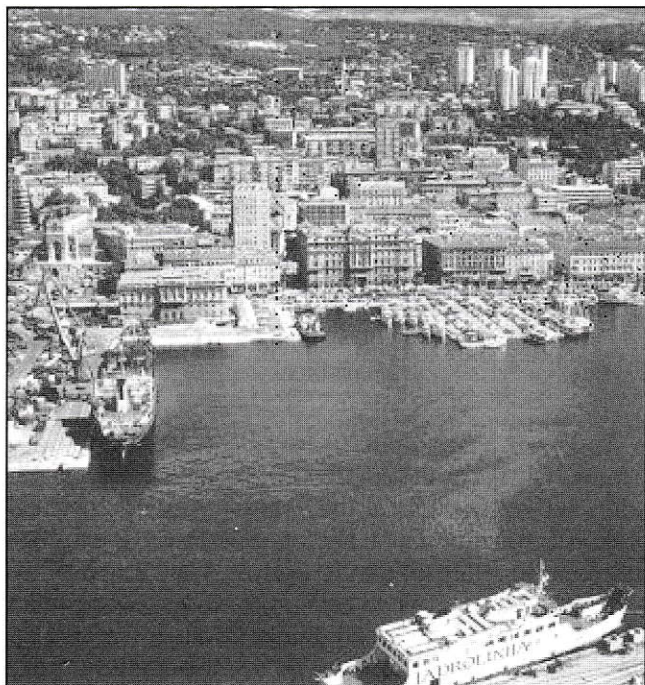

gróf Zichy Ágost; a kivégzett '48-as miniszterelnök unokája, gróf Batthyány Lajos; a politikai vihar elől tengerre szálló, de az észak-afrikai Zambrazirteknél hajótörést szenvedő, gróf Szapáry László; a világ körüli utazásáról is híres gróf Nákó Sándor; a kisgyermek ko-

rában Miksa császár mexikói udvarában tartózkodó gróf Wickenburg István; s végül Jekelfalussy Zoltán is, aki az összeomlás idején, 1918. október 29-én sietve hagyta el a mind zavarosabb időket élő várost, ahova hamarosan bevonultak a délszláv csapatok. (Nem maradtak sokáig, hiszen a horvát-szerb egységeket már november 17-én elzavarták a megérkező antant – olasz, francia, angol, amerikai – katonák. Őket pedig nem egészen egy év múlva a híres-hírhető poéta és kalandor, D' Annunzio szabadsapatai váltották fel. Így került Fiume, legalábbis túlnyomó része huszonöt évre Olaszországhoz.)

A kikötőváros az ipar és a kereskedelem szempontjából is fontos központnak számított. A Ganz-Danubius hajógyár, a dohánygyár, a torpedógyár, a rizshántoló és keményítőgyár, az olajfinomító pár évtized alatt a semmiből nőtt ki. A rakparton hajók tucatjai hozták és vitték az árukat: s míg 1871-ben 160 ezer volt, addig 1913-ban már több mint 2 millió tonnát tett ki a forgalom. Ez több mint 1000 százalékos növekedést jelent!

Fiume a magyar tudomány számára is óriási szolgálatot tett, kiindulási bázisát jelentette az egykor nemzetközi hírű, hazai tengerkutatásnak. Ma már feledésbe merült, de a maguk idején komoly visszhangot kiváltó előzmények után Leidenfrost Gyula tengerbiológus a Najade nevű gőzössel 1913-ban és 1914-ben szabályszerű expedíciót szervezett. A fiumei kikötőből ki-

hajózva, tudós társaival együtt meteorológiai, hidrológiai, növény- és állattani megfigyeléseket végzett az Adrián. *Herczeg* Ferenc, a kor neves írója saját vitorlás jachtján nem a tudomány kedvéért, hanem úri passzióból kalandozta be a századelőn – több alkalommal is – a dalmát partokat és a szigetvilágot. Élményeiről a *Szelek szárnyán* című könyvében számolt be. *Garády* (*Gauss*) Viktor fiumei zoológus számos tudományos dolgozatot közölt a szaklapokban, s olaszra fordította a *Bánk bánt*. *Katona* József darabja ebben a fordításban került színre a Vígszínházban. Az olasz *Leo Valiani* azonban eredetiben olvashatta a drámát: az idén októberben, 90. életévében elhunyt kiváló történész-politikus, Itália örökös szenátora, hazánk nagy barátja 1909-ben magyar állampolgárként Fiumében született, s itt is sajátította el – tökéletesen – a magyar nyelvet.

Egy igazi fiumano

Manapság már módfelett nehéz, majdhogynem reménytelen feladat Rijekában olyan magyart találni, aki őshonosnak, azaz a dualizmus idején itt letelepült elődök leszármazottjának mondhatja magát. Az 1918 óta eltelt nyolcvan év jelentős veszteségei ellenére is élhetnek itt ilyenek, ám nem feltétlenül értenek, beszélnek magyarul. A legjobb esetben is a harmadik generációs utódokról van szó. *Magyar* Márta, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Tengeremelléki-Fennsíki Egyesületének titkára nyújtott segítséget ahhoz, hogy találkozzunk egy igazi fiumano-val, azaz egy olyan helybelivel, akinek szülei a húszas években költöztek a sajátos jellegéből ekkor még sokat őrző, de már olasz fennhatóság alá tartozó településre.

– Amikor én születtem, éppen hetven esztendeje, akkor ennek a városnak még Fiume volt a neve – kezdte visszaemlékezését *Ádány* Antal, aki magyar létére mondhatja magát igazi fiumano-nak. – Elektromérnök apám 1927-ben Budapestről érkezett ide, a volt

Lazarus-hajógyárba, hogy segítsen a munkásoknak egy újfajta hegesztés elsajátításában. Nemsokára anyám is követte apámat, úgyhogy én már nem is Magyarországon, hanem itt láttam meg a napvilágot 1929-ben. Emlékszem, apám mindig mondogatta: na, még egy kicsit maradunk, azután megyünk haza..., de az évek csak múltak. Kitört a háború, a határok lezártak, mi pedig itt maradtunk.

Olasz iskolába jártam – más nem is volt Fiumében –, de magyar mivoltomnak nem éreztem hátrányát. Illetve, egyszer mégiscsak: amikor kiderült, hogy diák-társaimmal ellentétben én nem vehetem fel hétvégként a fasiszta egyenruhát. Kisgyerek voltam, bőgtem egy sort, de hamar túltettem magam a történeten. Semmiféle más kellemetlenség nem ért bennünket. Apám dolgozott, senki nem zaklatta nemzetisége miatt. Idővel egy saját, hajójavító vállalkozást is beindított Fiumében. A városban a magyarok összejártak, anyaországi újságokat olvasgattak, s arra is emlékszem, hogy a magyar egyesületnek a kapucinus templom melletti házban volt a könyvtára.

Az első megpróbáltatásokat a háború hozta számunkra. Az olaszok 1941-ben megtámadták Jugoszláviát: itt, Fiumében átkeltek a kis határfolyócskán, s elfoglalták a túlparti részt. Tartottak a visszacsapástól, s a biztonság kedvéért egész Fiumét kiürítették. A lakosságot egy hónapra különböző városokba telepítették. Mi, magyarok Abbáziába kerültünk. Azután visszajöhettünk, s egészen 1945-ig viszonylag normális kerékvágásban zajlott az élet. Bár a háború vége felé – az üzemünket is letaroló bombázások miatt – egyre gyakrabban kényeszerültünk az óvóhelyre. A német csapatok védekeztek, ahogy tudtak: a *Todt* szervezet engem is kivezényelt a város határába árkot ásni, de ez nem tartóztatta fel Tito csapatait. A volt magyar kormányzósági palotánál, a téren, egy bomba ütötte kráter körül csakhamar győzelmi kólót jártak a bevonuló partizánok. Ekkor tizenhat éves voltam, s egy szót sem tudtam horvátul. Az olaszok pedig – ugyanúgy, ahogyan a magyarok 1918 végén – megkezdték menekülésüket a városból. Helyüket a horvátok foglalták el. Mi maradtunk. Mit kerestünk volna Olaszországban? Magyarországról pedig mind kedvezőtlenebb hírek érkeztek hozzánk.

A negyvenes évek végén raktárvezetőként helyezkedtem el, majd később – különböző vendéglátó helyeken – zongoristaként kerestem a kenyeremet. Anyám 1964-ben halt meg, apám tíz évvel később: a hazatelepülés csak álom maradt mindkettőjüknek. Nekem, fiumei születésem ellenére is sok kellemetlenségben volt részem, mivel hosszú ideig nem vettem fel a jugoszláv állampolgárságot. Végül, hogy elkerüljem az örökös huzavonát, s folyamatos munkát kapjak, 1970-ben ez is megtörtént: a magyar, majd a hontalan állampolgárság után jugoszláv állampolgár lettem. Most pedig horvát állampolgár vagyok.

A horvát idők sok jó változást hoztak. Van ismét magyar egyesület, könyvtár, akárcsak gyerekkoromban, az akkori Fiumében. Csak közben én öregedtem meg végérvényesen.

Szeri Árpád